

kelijk beslaat en men bovendien bij het fotografeeren door de rondvliegende vleermuizen wordt lastig gevallen. De gang — waar op druipsteenformaties de reeds genoemde richels

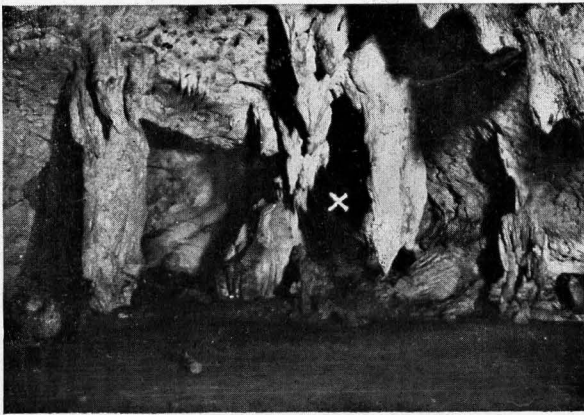

Fig. 13. Binnenste gedeelte van de grot Goewalanang (X: opening die naar den uitgang voert).

zeer mooi te zien zijn — stijgt geleidelijk tot men door een lage opening kruipende, in het bosch uitkomt. Aan dezen landingang van de grot liggen eenige graven, waaronder dat van den heiligen SECH MADJA AGOENG. Een aardige legende, die op deze graven betrekking heeft, vindt men in het reeds boven genoemde artikeltje van W. W. B. DROOGLEVER, waarvan wij in het kort den inhoud weergeven.

Vele jaren geleden heerschte over Demak de vorst Sech Madjaägoeng, die twee kinderen had, een zoon Raden Arja-demak en een dochter Raden Dewisakati. De dochter, een mooi en verstandig meisje, werd herhaaldelijk door prinsen en vorsten ten huwelijk gevraagd, doch haar vader wees

alle aanzoeken af, daar zij nog te jong was om te trouwen. De afgewezen vorstelijke aanbidders besloten daarom zich op den Madjaägoeng te wreken en hem te bevechten. Daarop ontbood de vorst van Demak zijn zoon en beval hem, even als ieder ander onderdaan mede te vechten. Toen deze echter weigerde, werd hij door zijn vader, die woedend was over zijn lafheid, het land uitgejaagd. Raden Arjademak kwam na lang rondzwerven in Panandjoeng aan, bouwde daar een huis en werd landbouwer. Hij trouwde met een vrouw uit de desa Pangandaran en leefde daar lang en gelukkig. Door een toeval ontmoette een vorst van Tjeribon, Pangeran Kalidjaga op zijn reizen Arjademak. Na diens levensloop gehoord te hebben, gaf hij hem den raad, rustig in Penandjoeng te blijven, leerde hem tooverspreuken, waardoor hij de bewoners van de streek kon helpen en gaf hem den naam Sech Madjaägoeng. Na diens overlijden ging Pangeran Kalidjaga naar Penandjoeng, liet het lijk verzorgen en een graf bouwen in den ingang der grot, waar later ook de vrouw van Sech Madjaägoeng bijgezet werd. De inlanders komen nu nog dikwijls om den geest van den heilige te raadplegen en om hulp te vragen.

Hiermede zijn wij aan het eind van onze wandeling gekomen, met de beschrijving waarvan wij de belangstelling hopen te hebben gewekt voor een gebied, dat in elk opzicht een bezoek overwaard is.

DR. A. STEINMANN en DR. E. SCHEIBENER.

DE ORANG PANDAK EEN BEER?

Met veel belangstelling las ik in het December-nummer van de Tropische Natuur het artikel van den Heer DAMMERMAN over den orang pandak van Sumatra. Persoonlijk was ik ruim anderhalf jaar geleden in de gelegenheid in de omgeving van Laboean Bilik (Sumatra's Oostkust) eenige waarnemingen te doen omtrent het voorkomen van een

soortgelijk phantastisch wezen: de lètjo of orang lètjo. Doordat deze waarnemingen eenige zeer sterke aanwijzingen inhouden betreffende de identiteit van dit wezen, lijkt het mij nuttig ze hieronder weer te geven, in de hoop, dat ze een bijdrage mogen vormen tot de oplossing van het orang-pandak-vraagstuk in het algemeen.

In de eerste helft van 1923 werd ik gedurende eenige maanden werkzaam gesteld in de omgeving van Laboean Bilik om daar een verkenning uit te voeren naar de gesteldheid van een groot complex veenbosschen. Tevoren was ik reeds opmerkzaam gemaakt op de verhalen, die de ronde deden omtrent het voorkomen van nog onbekende menselijke wezens, juist in het gebied, dat mij voor mijn werkzaamheden was aangewezen.

Te Laboean Bilik trok ik direkt op informatie uit. Het bleek mij echter al spoedig, dat er bij nauwkeurig navragen niet veel positiefs van de loopende geruchten overbleef; buitendien hielden verschillende Inlanders, van wie verteld werd dat zij de lètjo's gezien hadden, zich angstvallig schuil, toen ik ze met hun verhalen voor den dag wilde laten komen. Positief vast scheen alleen te staan, dat er door verschillende Inlanders sporen van den lètjo waren waargenomen en voorts, dat door eenige Maleiers aan den oever van een kreek lètjo's waren gezien, die bezig waren schelpen te verbrijzelen en den inhoud ervan te verorberen; bij nadering waren de lètjo's gevlucht, sporen en schelpresten achterlatend.

Alvorens mijn verkenningswerkzaamheden te beginnen zond ik een mantri het veenbosch in om rintissen te kappen en op te meten, en op aangegeven plaatsen een viertal pondoks te bouwen. Bij zijn terugkomst vertelde deze mantri op eenige plaatsen lètjo-sporen gevonden te hebben; van de wezens zelf had hij echter niets kunnen ontdekken.

Spoedig daarna trok ik zelf voor eenige weken het bosch in; reeds in de eerste dagen viel mij den grooten rijkdom aan zoogdieren op; karo's, loetoeng's en siamangs kwamen er veelvuldig voor; eenige malen zag ik een eenzamen klapperaap, terwijl ik eens meende een paar orang-oetans in vrij laag geboomte te zien wegvlugten. Ik vond zeer duidelijke sporen van kidangs en tijgers, doch het duurde een dag of vijf alvorens ik stuitte op een vreemdsoortig tweebeenig spoor, *dat door de koelies direkt herkend werd als het spoor van den lètjo.*

De bodem in het veenbosch is drassig, de grond bestaat er uit fijne, halfvergane plantenresten en neemt als zoodanig zeer duidelijk allerlei sporen op. Ik was daardoor in de gelegenheid me een scherp beeld te vormen van het gevonden spoor. We volgden het een tijdlang, waarbij zeer sterk de indruk bleef bestaan, dat het wezen zich op twee beenen had voortbewogen. Slechts op zeer enkele plaatsen waren andere afdrukken in het spoor te zien, doch deze waren zoo vaag, dat het mij niet gelukte ze op een of andere wijze thuis te brengen.

Het spoor zelf vertoonde niet steeds een constanten vorm; overal waren te zien een diepe zoolafdruk en daarvoor vijf duidelijke teenafdrukken; zool- en teenafdrukken waren gescheiden door een minder diepen indruk in den veenmodder. Op verschillende plaatsen toonde het spoor achter den zool een hielafdruk, welke echter zeer veel smaller was dan de zool en hiervan gescheiden was door een minder diepen afdruk van den voet. De breedte van het spoor naderde de breedte van een Inlander-voet, de lengte van hiel tot teenen was echter veel geringer dan bij den voetafdruk van een Inlander; het spoor deed dus denken aan dat van een in de lengte sterk ineengedrongen menschenvoet met breedden zool en smallen hiel.

Later werden nog meer van dergelijke sporen aangetroffen, er werden plaatsen gevonden waar de lètjo's bezig geweest waren vermolmd hout uit elkaar te trekken, verder plaatsen, waar de lètjo's schelpen (mosselen) gevischt en verbrijzeld hadden, en werd een plaats op een vermolmden boom gevonden, waar een lètjo klaarblijkelijk op menselijke

wijze had zitten uitrusten; het laatste spoor, dat ik aantrof, was dat van een moeder met haar jong; beide sporen liepen naast elkaar tusschen de daar ter plaatse dicht opeen staande palas-*(Licuala)*-stammetjes door en gaven mij weer sterk den indruk, dat beide lètjo's op twee beenen naast elkander voortgewandeld waren. De lètjo's zelf kreeg ik gedurende mijn verblijf in de veenbosschen niet te zien.

Ik heb dit alles min of meer uitvoerig natuurgetrouw geschilderd om duidelijk te doen uitkomen, dat er in het doen en laten van den lètjo, voor zoover af te leiden is uit de sporen, welke hij achterlaat, wel degelijk iets is, dat ons aan menschenlijke wezens doet denken. Of we echter in werkelijkheid met een nieuw menschenras of een „missing link” te maken hebben?

Aan de hand van de volgende gegevens meen ik dit ten sterkste te moeten betwijfelen; zeer enkele door mij gevonden sporen vertoonden op een afstand van 2 à 3 c.M. vóór de teenen duidelijk scherpe nagelafdrukken. Aan de stammen van verschillende groote boomen (wilde doerians) in de streek, waar de lètjo-sporen het veelvuldigst werden aangetroffen, waren in de schors typische lange nagelkrassen te zien, in den regel vier naast elkaar, die niet anders dan van beren afkomstig konden zijn.

De Heer WESTENENK, toentertijd Gouverneur van de Oostkust van Sumatra, aan wien ik na afloop van mijn werkzaamheden mijn bevindingen omtrent het voorkomen van de lètjo's mededeelde, helde al spoedig op grond van de gevonden nagelafdrukken tot de beertheorie over, hij verzocht mij het door mij gevonden en opgemeten spoor eens te vergelijken met dat van den Maleischen beer, waarvan hij een exemplaar in zijn bezit had. Ofschoon, niettegenstaande veel geknoei met water en modder geen goed volledig spoor van dezen wilden sinjeur verkregen kon worden, vestigde een vergelijking met de door mij gevonden afdrukken toch wel den indruk, dat de lètjo's per slot van rekening wel niet anders dan beren zouden zijn. Doordat het spoor van den lètjo in eenige opzichten niet zuiver overeenkomt met dat van den Maleischen beer, blijft echter de mogelijkheid niet uitgesloten, dat we hier met een ander in Indië nog onbekende beersoort te doen hebben.

Aangenomen nu, dat de lètjo een beer is, welke verklaring moeten we dan zoeken voor het tweebeenig spoor? In de eerste plaats is het natuurlijk mogelijk, dat de gang van den beer zoodanig is, dat de sporen der achterpooten de veel lichtere en kleinere sporen der voorpooten bedekken. Daarnaast mag echter niet uit het oog worden verloren, dat de beer zich zeer goed alleen op de achterpooten kan voortbewegen, dat hij vaak op de achterpooten staand aanvalt en zich verdedigt; verschillende alleszins betrouwbare verhalen zijn mij hiervan bekend en het verhaal van den Oeloenees, weergegeven op bldz. 178 van de Tropische Natuur, jaargang 1924, is m.i. grootendeels aan te nemen; zoo goed als zeker heeft de Oeloenees hier beren voor zich gehad.

Nemen we aan, dat de orang-pandak in het algemeen als beren geïdentificeerd moeten worden, dan is de vergissing, die de Inlander met zijn orang-pandak- (orang sedapak-, orang segagan-, orang lètjo-, enz.) verhalen maakt in de eerste plaats te verklaren uit het feit, dat de beer voor den Maleier een der minst bekende roofdieren is; het beest waagt zich alleen maar 's nachts buiten het bosch in de klapperaanplanten en wordt overdag slechts zelden gezien; het is geen persoonlijke vijand van den mensch. Verder werkt het (schijnbaar?) tweebeenig spoor, waaraan bijna steeds de nagelafdrukken ontbreken, ten sterkste verwarrend en prikkelt het de fantasie in hooge mate. Of hierin de oplossing ligt van het orang-pandak-probleem?

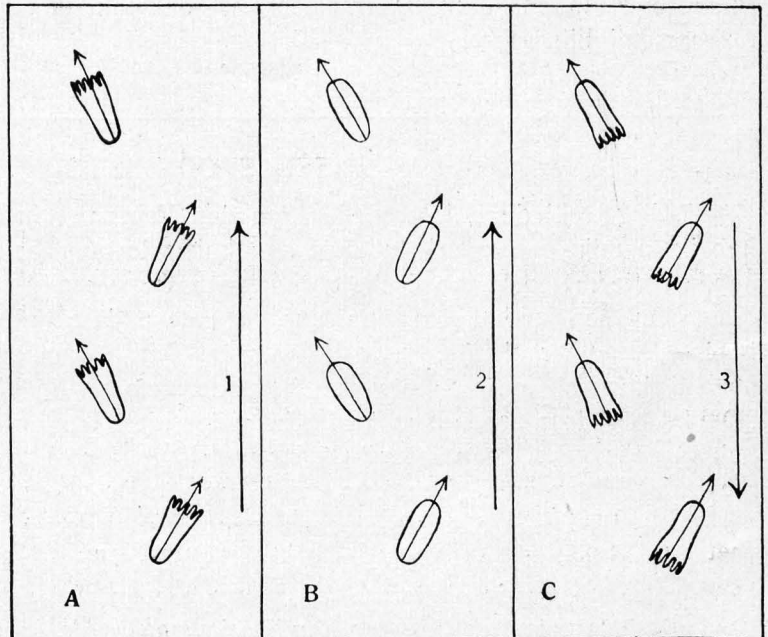
NASCHRIFT.

Gaarne voeg ik aan dit, mij ter doorzending gegeven, artikel een paar opmerkingen toe.

1°. Uit het spoor van een normaal loopenden, Europeeschen beer blijkt, dat in 't algemeen de achterpoot *niet* wordt gezet op 't spoor van den voorpoot.

2°. Dus zouden de bedoelde dieren steeds in opgerichte houding hebben geloopt. We zien daarin dan een bevestiging van het bekende feit, dat onze beersoort (de Maleische nl.) „is more in the habit of walking upright than any other species“ (The living animals of the world.). Bekend is nu, dat de beer (in 't algemeen) zulks doet „als hij zijn vijand aanvalt of als hij bronstig is en dan vindt men ook meestal op een korten afstand de sporen van zijn gevecht of van

zijn liefkozingen in den bodem gedrukt“ (Dr. F. C. WINKLER, Fossiele voetstappen.). Waar thans de orang pandak m.i. wel als vrij „goed dood“ mag worden beschouwd, — een laatste duwtje hoop ik hem zelf straks nog achterna te geven — zou het wel de moeite waard zijn de „vrijgekomen“ belangstelling eens te richten op den beer, ten einde het boven laatstaangehaalde te controleren en dan misschien voor deze soort te kunnen aanvullen. Het komt mij nl. niet onwaarschijnlijk voor, dat voor elk zoodanig onnatuurlijk rechtop *lopen* een bepaalde reden aanwezig zou zijn. Niet ten on-

rechte immers spreekt BREHM van „schwankender Gang . . . nicht ungeschickt in dieser Stellung eine kurze Strecke zu durchmessen“! Echter vraag ik ook: is 't niet mogelijk, dat 't kinderspoor van LUIJTJES bestond uit de kleinere sporen van de voorpooten? Ook in de Tropische Natuur, XII, bldz. 155 komt in fig. 3 zulk een „kinder“-spoortje voor! En al evenzeer lijken mij de zoo opvallend *korte* sporen, gevonden door JACOBSON (Trop. Natuur, VII, bldz. 174) zeer goed van den voorpoot afkomstig geweest te kunnen zijn?

3°. Ten slotte wil ook ik nog een steentje bijdragen ter verdere „interpretatie“ van de orang pandak-verhalen. R. MAIER zegt (Trop. Natuur, XII, bldz. 155,) dat de orang pandak-verhalen o.a. hierin overeenstemmen, dat volgens deze het dier „de voet achterste voren“ heeft staan „en loopt met de hiel naar voren gericht“. En zegt verder hiervoor nog geen aannemelijke verklaring te kunnen geven. De verklaring voor deze dwaze misvatting nu lijkt me in eens heel eenvoudig, wanneer alles slaat op den Maleischen beer!

Bij het zien nl. van het spoor A (zie fig.) zal ieder aanstonds erkennen, dat het wezen, waarvan dit afkomstig is, zich voortbewoog in de richting van pijl 1. Dit is te zien aan *twee* dingen, die ons beide even voornaam toeschijnen: 1°. de plaatsing

van de teenen (vóórkant!) en 2°, de zijdelings afwijkende richting der afdrukken (naar *buiten* wijzend *in de richting van de voortbeweging*). Dat werkelijk 2°. even belangrijk is als 1°. moge blijken uit fig. B, waarin heelemaal geen teenen zichtbaar zijn, maar tòch ieder direkt de pijl 2 zal willen plaatsen. Beschouwen we nu spoor C, *dan vinden we hier tegenstrijdigheid*. En men heeft dus de *keuze!!* De lichtgeloovige, en door de andere zonderlinge afwijkingen reeds vóór-bewerkte natuurmensch „kiest” uit de 2 bestaande mogelijkheden de, naar *ons* inzicht, minst voor de hand liggende, nl. dat dus *de voet achterste voren* staat! Terwijl onze conclusie is, dat de voortbewegingsrichting die is van pijl 3 en het wezen *de voeten met de teenen naar binnen plaatste!*

Lezen we nu, wat PORTIELJE zegt van den Maleischen beer (Artisboek, deel II, bldz. 47): „Let eens op, hoe eigenaardig hij zijn voeten met de naakte, vleeschkleurige zolen, bij 't loopen *binnenwaarts* neerzet,” dan lijkt mij de boven gegeven verklaring niet onwaarschijnlijk.

SODY.

EEN SPOOKHISTORIE.

Opgewekt door de woorden van den Voorzitter in het Januari-nummer van dit jaar, heb ik in mijn geheugen een oude spookhistorie opgezocht, die ik eens te Malang beleefd heb, en die met onze tropische natuur in nauw verband staat. Ziehier het geval!

Op een avond om tien uur, toen de andere huisgenooten al ter ruste waren, zat ik in de achtergalerij nog wat te werken. Daar kwam op eens de huisjongen, zoo bleek als hij kon, bij me en vroeg met bevende stem, of hij binnen mocht slapen. „Waarom?” „Omdat het daar achter spookt.” „En gister niet?” „Toen was de kebon er nog, maar nu heb ik geen gezelschap meer.” „Maar wat is er dan?” „In dien zuurzakboom zit een setan, die gooit met zand.” „Och kom, vent, dat zijn de bloemen van den boom, die uitvallen.” „O neen, dat is net of er met steenen gegooit wordt; neen hij gooit met zand op de bladeren.”

Ik mee om eens poolshoogte te nemen. Ter verduidelijking wierp de jongen een hand vol zand op de bladeren: „Zoo was het, en niet eens maar meermalen.” „Nu soedah, ga dan maar met je matje naar binnen; je mag in de spenkamer slapen.”

Hij af, en ik maakte een eind aan mijn werk. Toen op de spokenjacht. Op mijn hurken ging ik in 't hoekje zitten, waar de jongen gezeten had, en hield me doodstil. Daar kwam het eerste geluid; maar dat was, zooals ik gezegd had: een bloem van den zuurzak viel uit.

De bloem van den zuurzak (*Anona muricata*) heeft drie kleine kelkbladeren, die een leek over het hoofd ziet, drie buitenste, groenig witte kroonbladeren, die driehoekig zijn en met de randen eenigszins tegen elkaar sluiten en drie binnenste, vuilwitte, die elkaar omvatten. Alle zes zijn ze dik als leer en vallen met een plof op den grond, zoodat men in den stillen nacht meent steenen te hooren vallen. Maar nu kwam het heusch: Een geritsel, precies, zooals de jongen me beschreven had. Nu kreeg ik wel kippevel, zooals dat bij zulke vreemde verschijnselen betaamt. Maar ik liep nog niet weg en wachtte af.

Daar viel weer een bloem uit; regelmatig klonken de zes slagen van de harde kroonbladeren en . . . daar was weer zoo'n geritsel. Nu er op af met lucifers en wat zag ik? In de nabijheid van de afgevalen bloembladen was een ronde vlek met fijne witte staafjes. Nu nog een bloem afgeplukt en jawel: binnen de binnenste drie kroonbladeren verheft zich kegelvormig de bloembodem. De benedenhelft daarvan is evenals bij de tjampaka (*Michelia Champaca*) van de familie der *Magnoliaceae* bezet met meeldraden;